

Rok Kuntner^{i, ii}

Stava naslonk v stari cerkveni slovanščini

Članek obravnava stavo naslonk v starocerkvenoslovanskih kanonskih besedilih v odnosu do rekonstruiranega indoevropskega prajezičnega stanja. Dosedanja dognanja dopolnjuje vzorčna študija stave naslonk v *Marijanskem evangeliju*, enem najstarejših in jezikovno najbolj arhaičnih starocerkvenoslovanskih spomenikov. Študija pokaže, da sta stavo naslonk v stari cerkveni slovanščini v splošnem urejala dva principa: (1) etimološki princip, po katerem naslonke prajezične starosti stojijo v položaju za prvo naglasnico v stavku, mlajše naslonke pa v zaglagolskem položaju, in (2) princip, vezan na strukturo stavka, po katerem v nikalnem in vprašalnem glavnem stavku ter v odvisnem stavku naslonke ne glede na starost stojijo neposredno za nikalnico oz. vprašalnico oz. veznikom. Omenjena principa predstavljata tendenci in ne izključujeta posameznih odstopanj. Le-ta je možno pojasniti s pomočjo analogije ali vpliva besednega reda grške predloge. Članek z odkrivanjem prepleta sinhronih in diahronih dejavnikov stave naslonskih oblik v starocerkvenoslovanskem jezikovnem sistemu nudi izhodišče za nadaljnje raziskave, ki bi zajele celotni starocerkvenoslovanski besedilni kanon, in odpira prostor za razpravo o diahroni interpretaciji stave breznaglasnic v stari cerkveni slovanščini v širšem slovanskem in indoevropskem kontekstu.

Ključne besede: besedni red, naslonke, stara cerkvena slovanščina, Wackernaglovo pravilo

The placement of clitics in Old Church Slavonic

The article examines the placement of clitics in Old Church Slavonic canonical texts in relation to the reconstructed Proto-Indo-European linguistic state. It complements existing findings with a case study on the placement of clitics in the Gospel text of the *Codex Marianus*, one of the oldest and linguistically most archaic Old Church Slavonic monuments. The study

ⁱ Julius-Maximilians-Universität Würzburg, Philosophische Fakultät

ⁱⁱ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša; rok.kuntner@zrc-sazu.si;
<https://orcid.org/0009-0007-4208-8273>

demonstrates that the placement of clitics in Old Church Slavonic was generally governed by two principles: (1) the etymological principle, according to which clitics of Proto-Indo-European origin are positioned after the first stressed word in a sentence, while younger clitics are placed post-verbally; and (2) the syntactic principle, according to which, in negative and interrogative main clauses as well as in subordinate clauses, clitics – regardless of their age – are positioned immediately after the negation, question word, or conjunction. These principles represent tendencies and do not exclude individual deviations, which can be explained by analogy or the influence of the word order in the Greek *Vorlage*. By uncovering the interplay of synchronic and diachronic factors influencing clitic placement in the Old Church Slavonic linguistic system, the article provides a basis for further research that would encompass the entire Old Church Slavonic canon. It also opens the door for discussions on the diachronic interpretation of clitic placement in Old Church Slavonic within the broader Slavic and Indo-European context.

Keywords: word order, clitics, Old Church Slavonic, Wackernagel's Law

1 Uvod

Prve študije o stavi naslonk in naslonskih nizov v starih indoevropskih jezikih, ki temeljijo na primerjalni metodi, segajo v zadnjo četrtino 19. stoletja. A. Bergaigne je na podlagi starogrškega in staroindijskega gradiva prvi opozoril na izrazito težnjo naslonskih zaimenskih oblik, da se umeščajo za prvo besedo v stavku (Bergaigne 1875: 178). B. Delbrück je z analizo gradiva iz *Śatapathabrāhmaṇe*, komentarja *Jadźurvede*, ki predstavlja najstarejši sloj staroindijske proze, izluščil pravila staroindijskega proznega besednega reda. Pri tem je ugotovil, da naslonke in naslonski nizi praviloma zavzemajo drugo mesto v stavku, tj. neposredno za prvo polno naglašeno besedo (Delbrück 1878: 47, prim. tudi 76). Ta opazanja je nadgradil C. Bartholomae, ki je raziskavam dodal gradivo iz rgvedske in staroavestijske himnike (Bartholomae 1886: 3–31, prim. zlasti 3 in 11). Prvo sistematično študijo o besednem redu naslonk in naslonskih nizov, podprto z obsežnim primerjalnim gradivom, pa je izvedel J. Wackernagel. Poleg že obravnavanega staroindijskega in avestijskega gradiva je v raziskavo vključil še starogrško, staroperzijsko in latinsko gradivo ter ugotovil, da celota do tedaj proučenega gradiva razkriva pomembna ujemanja med posameznimi

jeziki v pravilih, ki urejajo stavčno prozodijo. Njegovo ključno opažanje je težnja teh jezikov, da visoki napetosti prve polno naglašene besede v stavku neposredno sledi popustitev napetosti, ki jo v tok stavka vnese beseda brez lastnega naglasa. Pod predpostavko, da je paralelni razvoj v tako velikem številu jezikov malo verjeten, je J. Wackernagel predpostavil, da ima ta značilnost prajezične korenine, in jo formuliral kot pravilo, ki ga danes poznamo kot Wackernaglovo pravilo oz. Wackernaglov zakon.¹ Po njem so naslonke in naslonski nizi v indoevropskem prajeziku zavzemali stalno mesto neposredno za prvim stavčnim členom oz. za prvo polno naglašeno besedo v stavku (Wackernagel 1892).

Sinhrona študije stavčne prozodije v posameznih slovanskih jezikih so, zlasti v okviru starejših slovníc, obstajale že pred objavo odmevnega Wackernaglovega članka,² vendar pa niso pomembno vplivale na zgoraj omenjene zgodovinskojezikoslovne premisleke. Po objavi Wackernaglovega članka se število razprav o stavi naslonk in naslonskih nizov v posameznih slovanskih jezikih močno poveča, npr. Škrabec (1895) za slovenščino,³ Trávníček (1926) za češčino, Galabov (1950) za bolgarščino idr.

V tem obdobju so nastale tudi prve primerjalne študije o breznaglasnicah v posameznih slovanskih jezikih, prim. Vondrák (1928: 566–573) in Jakobson (1935). Med sodobnejšimi primerjalnimi študijami velja omeniti Benacchio (1988), Tomić (1996), Progovac (1996) in Bošković (2001) za srbo-hrvaščino, bolgarščino in makedonščino, Golden in Milojević Sheppard (2000), Golden (2003) in Rath (2019) za slovenščino ter monografijo Franks in King (2000), ki obravnava breznaglasnice v sodobnih slovanskih knjižnih jezikih.⁴ Nekaj razprav se problematike stave breznaglasnic

¹ V kontekstu dileme, kako verjeten je paralelni razvoj, je smiselno omeniti tudi poskus razlage te težnje kot univerzalije. J. Kuryłowicz (1958: 613) na podlagi opažanja, da se v nekaterih sodobnih indoevropskih jezikih stava naslonk za prvo naglasnico v stavku vzpostavi, četudi ni neposredno podedovana, predlaga, da bi pri Wackernaglovem pravilu utegnili iti za univerzalijo, torej splošno (univerzalno) jezikovno težnjo, da popustitev stavčnega poudarka za prvo naglasnico v stavku zapolni beseda ali niz besed brez lastnega naglasa (*contra* Watkins 1964: 1036).

² Za ilustracijo prim. Murko (1891).

³ Na Škrabčevi študiji naslonk temeljita Breznikova *Slovenska slovnica za srednje šole* (1916) ter Toporišičevi *Nova slovenska skladnja* (1982: 161–181) in *Slovenska slovnica* (2000: 671). Za kratek oris razvoja misli o breznaglasnicah v slovenščini od Škrabca do Toporišiča prim. Rath (2019: 96–99).

⁴ Prim. tudi prispevka M. Šeklija in A. Jelovšek v tej številki *Jezika in slovstva*, 70(4).

loteva tudi z diahronnega vidika, tj. s posegom na področje paleoslavistike, npr. Radanović-Kocić (1988) za srbo-hrvaščino, Pancheva (2004, 2005) za bolgarščino, Zaliznjak (2008) za ruščino in Migdalsky (2009) za južnoslovanske jezike na splošno. Te razprave obravnavajo tudi besedni red naslonk v stari cerkveni slovanščini, vendar zgolj kot možno izhodišče za posameznojezične razvoje.⁵ Edino obširno in temeljito študijo besednega reda naslonk in naslonskih nizov v besedilih starocerkvenoslovanskega kanona najdemo v prvi knjigi *Altkirchenslavische (Altbulgarische) Syntax* R. Večerke (1989: 41–64).

Stara cerkvena slovanščina kot najstarejši izpričani slovanski krono- in geolekt ponuja neprecenljiv vpogled v jezikovno stanje neposredno po razpadu praslovanskega jezika in v tem kontekstu igra ključno vlogo pri rekonstrukciji slednjega. Vendar pa proučevanje naglasnih značilnosti jezika, ki danes nima več živečih maternih govorcev in ki besednega naglasa tudi v grafiji ni označeval, terja primerjalni zgodovinskojezikoslovni pristop. Ustrezna interpretacija starocerkvenoslovanskega gradiva je mogoča zgolj ob primerjavi s stanjem v sodobnih slovanskih jezikih in tistih starih indoevropskih jezikih, ki so besedni naglas označevali. Starocerkvenoslovanske naglasne značilnosti so torej bolj ali manj plod rekonstrukcije, kar pomeni, da je tudi naglašenost oz. nenaglašenost posameznih oblik v tem jezikovnem sistemu hipotetična.⁶ Na primerjalni metodi in metodi rekonstrukcije temeljita tudi študiji Vondráka (1928: 566–573) in Večerke (1989: 41–64), na kateri se v veliki meri naslanja tudi sinhroni opis starocerkvenoslovanskega stanja v spodnjih razdelkih. Sinhroni opis dopolnjuje in podkrepljuje vzorčna študija stave naslonk v *Marijanskem evangeliju*, enem najstarejših in jezikovno najbolj arhaičnih spomenikov starocerkvenoslovanskega kanona.

⁵ Ker je sodobna strokovna literatura o breznaglasnicah v modernih slovanskih jezikih zelo obsežna, namen tega seznama ni biti izčrpen, temveč zgolj opozoriti na nesorazmerje med študijami, ki obravnavajo zgolj sodobne slovanske jezike, in tistimi, ki upoštevajo tudi starejše jezikovne stopnje (kronolekte).

⁶ Za razpravo o stavi naslonk v indoevropskem prajeziku prim. prispevek L. Repanška (2025).

2 Besedni red naslonk

Ko govorimo o naslonkah in naslonskih nizih v stari cerkveni slovanščini, imamo opraviti z naslednjimi skupinami breznaglasnic: (1) stavčni členki *li*, *že* in *bo*,⁷ (2) kratke (tj. enozložne) dajalniške oblike osebnega in povratnega osebnega zaimka *mi* ,mi‘, *ti* ,ti‘ in *si* ,si‘, (3) kratke (tj. enozložne) tožilniške oblike osebnega in povratnega osebnega zaimka *mę* ,me(ne)‘, *tę* ,te(be)‘, *sę* ,se(be)‘, *i* ,njega‘, *ny* ,nas‘ in *vy* ,vas‘ ter (4) oblike glagola *byti* predvsem v vlogi pomožnika pri tvorbi opisnega preteklega časa in opisnega pogojnika.⁸ Četudi so vse zgoraj naštetе besede najverjetneje⁹ naglasno celoto tvorile v spregi s predhodno besedo, ne izkazujejo vse enake stavčne stave.

⁷ Stesl. vprašalni členek *li* nastopa v vprašalnih stavkih in pomensko ustreza sln. vprašalnemu členku *ali*. Etimološko najverjetneje izvira iz psl. **li*, kar se je razvilo iz bsl. **li* (prim. lit. *-li*, ki se rabi naslonsko v kazalnem pomenu, npr. *nū-li* ,zdaj‘), to pa iz pide. kazalnega členka **li* (Trubačev 1988: **li*; Snoj 2016: *li*; Dunkel 2014: **li*, **le*).

Stesl. emfatični členek *že* nastopa zlasti v kontekstih s protivnim pomenom in pomensko ustreza sln. členku *pa*. V stesl. korpusu se najpogosteje pojavlja kot ustreznica strg. členka *δέ* (Haburgaev 1974: 360), izjemoma pa tudi v funkciji veznika dveh besed kot ustreznica strg. *καί*, *τε* in *τε καί* (Večerka 1989: 43). Etimološko izvira iz psl. **že*, kar se je razvilo iz pide. **g^{(w)h}e* in je sorodno s stind. *ha*, prav tako v funkciji emfatičnega (poudarjalnega) členka (Derksen 2008: **že*).

Stesl. členek *bo* nastopa v kontekstih s pojasnjevalnim pomenom in pomensko približno ustreza sln. veznikoma *kajti* in *saj* oz. členku *namreč*. V stesl. korpusu se pojavlja kot ustreznica strg. (μὲν/καί) γάρ ,kajti, saj (vendar)‘, ὅτι ,kajti, saj, ker‘, obrobno pa tudi členka οὖν ,seveda, zares, gotovo‘, zlasti v zvezah μὲν οὖν, γάρ οὖν (prim. Trubačev 1974: **bo*). Etimološko izvira iz psl. **bo*, kar se je razvilo iz bsl. **bo* (prim. lit. *bà* ,kajti, saj‘), to pa iz pide. emfatičnega členka **b^ho* ,prav (zares), ravno). Iz istega izhodišča najverjetneje izvira tudi got. *ba* ,da ne, če ne‘ (Derksen 2008: **bo*; Dunkel 2014: 2. **b^ho*).

⁸ Vondrák (1935: 567) v tem kontekstu navaja še nedoločna zaimka *кѣто* ,kdo‘ in *кѣtery* ,kdo, kateri‘, vendar brez natančnejše obravnave. Večerka (1989: 63–64) v kontekstu naslonk obrobno omenja tudi členek *ubo*, ki lahko nastopa kot naglasnica ali kot breznaglasnica, lahko bi jo imenovali *polnaslonka*. Ko v besedilu nastopa kot breznaglasnica, je njena stava določena zelo ohlapno. Po eni strani navadno stoji na drugem mestu v stavku, v naslonskem nizu pa pogosto na samem koncu.

⁹ Kot je bilo poudarjeno že uvodoma, je breznaglasnost teh besed v stari cerkveni slovanščini, ki besednega in stavčnega naglasa ni označevala, *hipotetična* in temelji na interpretaciji gradiva na podlagi stanja v mlajših slovanskih krono- in geolektih ter na podlagi primerjave z drugimi navpično sorodnimi indoevropskimi jeziki.

2.1 Členki

Stavčne naslonke *li*, *že* in *bo* skupine (1) skoraj brezizjemno¹⁰ izkazujejo stalno stavo za prvo naglasnico v stavku (nadalje *Wackernaglova stava*), neoziraje se na njeno stavčno funkcijo (Radanović-Kocić 1988), npr.:

Jn. 18:33 ZMAS¹¹ *ty li esi c(ě)s(a)rb ijudeiskb* ‚Ali si ti judovski kralj?‘¹² ali nekoliko bolj zastarelo ‚Si li ti judovski kralj?‘ za gr. Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; Jn. 9:28 MA *ty učenikb esi togo my že mose-ovi esmb učenic* ‚Ti si njegov učenec, mi pa smo Mojzesovi učenci‘ za gr. Σὺ μαθητῆς εἶ ἐκείνου, ἡμεῖς δὲ τοῦ Μωϋσέως ἐσμὲν μαθηταί; Jn. 15:15 ZMAS *rab b bo ne věstb čbto tvoritb g(ospod)b ego* ‚služabnik namreč ne ve, kaj dela njegov gospodar‘ za gr. ὅτι ὁ δοῦλος οὐκ οἶδεν τί ποιεῖ αὐτοῦ ὁ κύριος.

Te stavčne naslonke so Wackernaglovi stavi tako močno zavezane, da spričo njene ohranitve pogosto stojijo tudi med členi ene same besedne zveze oz. skladske enote, npr.:

Mk. 15:34 *i vb devetjor že godinr vzbzpi is(us)b* ‚Ob deveti uri pa je Jezus zavpil‘ za gr. καὶ τῇ ἐνάτῃ ὥρᾳ ἐβόησεν ὁ Ἰησοῦς; Jn. 1:26 ZMA *po srědě že vasb stoitb* ‚med vami pa stoji (on)‘ ali nekoliko bolj zaznamovano ‚v vaši sredi pa stoji‘ za gr. μέσος ὑμῶν ἕστηκεν (Večerka 1989: 43–45).

¹⁰ Redko izjemo predstavljata denimo členek *že* v funkciji veznika dveh istovrstnih členov besedne zveze, npr. Mt. 12:40 *Z tri dni že tri nošti* ‚tri dni in tri noči‘ za gr. τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας (Večerka 1989: 43) in vprašalnica *li* v stavkih, ki imajo *že* v grškem izvorniku zaradi posebnega poudarka nestandardni besedni red, npr. Jn. 1:46 ZMAS *otb nazareta možetb li čbto dobro byti* ‚Iz Nazareta more biti kaj dobrega?‘ za gr. ἐκ Ναζαρετ δύναται τι ἀγαθὸν εἶναι (Večerka 1989: 44).

¹¹ Pri stsl. svetopisemskih navedkih za posamezne spomenike uporabljam naslednja znamenja: Z = *Zografski evangelij*, M = *Marijanski evangelij*, A = *Assemanijev evangelij*, S = *Savova knjiga*, SIN = *Sinajski psalter*. Pri navedkih nesvetopisemskih besedil uporabljam naslednja znamenja: SU = *Supraselski zbornik*, C = *Clozev/Cločev zbornik* (tudi *Clozev/Cločev glagolit*), K = *Kijevski listki*. Za kratek opis teh najstarejših kanonskih spomenikov napotujem na Babič (2014: 29–32).

¹² Slovenski prevod svetopisemskih navedkov temelji na Slovenskem standardnem prevodu (SSP). Odstopanja od SSP se pojavijo izjemoma, in sicer takrat, ko skušam s prevodom ponazoriti strukturo starocerkvenoslovanskega besedila.

2.2 Kratke oblike osebnega in povratnega osebnega zaimka

Glede dajalniških in tožilniških oblik osebnega in povratnega osebnega zaimka v funkciji stavčnega (nepremega oz. premega) predmeta¹³ skupin (2) in (3) starocerkvenoslovansko gradivo izkazuje manj enotno sliko. Te zaimenske naslonke najpogosteje stojijo v Wackernaglovem, redkeje v zaglagolskem položaju in, drugače kot stavčne naslonke *li*, *že* in *bo*, praviloma¹⁴ ne stojijo med členi ene same besedne zveze oz. skladenjske enote, npr.:

Mk. 5:19 ZM *i vŕzvesti imŕ eliko ti g(ospod)ŕ sŕtvori*, in naznani jim, kako velike reči ti je storil Gospod¹⁵ za gr. καὶ ἀπάγγελτον αὐτοῖς, ὅσα ὁ Κύριός σοι πεποίηκεν, toda SU 122, 13–14 *otŕ dŕne togo otŕneliže poda mi sŕ dlŕgotrŕpŕnijemŕ*, od tistega dne, od katerega me je obdardil s potrpljenjem¹⁵ za gr. ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἀφ' ἧς ταῦτά (sc. τὴν μακροθυμίαν, op. avt.) μοι παρέσχες.

Če pri dajalniških naslonskih oblikah Wackernaglova stava še prevladuje, pa je pri tožilniških veliko pogostejša zaglagolska stava, npr.:

Jn. 17:4 ZMAS *azŕ proslavixŕ tŕ na zemli*, jaz sem te poveličal na zemlji¹⁶ za gr. ἐγὼ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς, toda SU 241, 4 *da tŕ proštŕ grŕxa*, da ti oprostim greh¹⁷ za gr. καὶ ἐλευθερῶ σε τοῦ πταίσματος. Mk. 6:20 ZMA *irodŕ bo boŕŕŕŕse sŕ ioana*, Herodse je namreč bal Janeza¹⁸

¹³ Dajalniške naslonske oblike osebnega in povratnega osebnega zaimka v funkciji prilastka, zlasti v okviru besednih zvez, ki izražajo svojino, vselej stojijo neposredno za jedrom besedne zveze ne glede na to, na katerem mestu v stavku se ta nahaja, npr. Mt. 8:6 S *otrokŕ mi leŕitŕ vŕ xraminŕ*, moj služabnik leži doma¹⁹ za gr. ὁ παῖς μου βέβληται ἐν τῇ οἰκίᾳ. Enako pravilo velja tudi za postpozicije (npr. *radi*, *zaradi*). (Večerka 1989: 56–57.) Prilastkovni naslonski zaimki v pričujočo študijo niso vključeni.

¹⁴ Primeri, ko se zaimenska naslonka vrine med člene ene same sintagme na začetku stavka, so v starocerkvenoslovanskih kanoničnih besedilih izjemno redki. Prim. Večerka (1989: 49).

¹⁵ *Dlŕgotrŕpŕnije* se v *Supraseljskem zborniku* pojavlja kot prevod gr. μακροθυμία, ki prvotno pomeni dolgo(trajno) trpljenje, v prenesenem pomenu pa tudi potrpljenje in vztrajnost, kar je zlasti pogosto v krščanski literaturi. Prim. Liddell idr (1996), s. v. μακροθυμία, in Meyer (1935: *dlŕgotrŕpŕnije*).

za gr. ὁ γὰρ Ἡρώδης ἐφοβεῖτο τὸν Ἰωάννην, toda SU 153, 9–10 *čto se naděješi* ‚Kaj upaš?‘ ali ‚Kaj pričakuješ?‘ za gr. τί προσδοκᾷς;¹⁶

Drugače kot pri stavčnih naslonkah, dajalniške in tožilniške zaimenske naslonke v kanonskih besedilih zgolj izjemoma ločujejo samostalniške besedne zveze (Večerka 1989: 49).

V tabeli 1 so predstavljeni rezultati študije stave zaimenskih naslonk v *Marijanskem evangeliju*, enem najstarejših in jezikovno najbolj arhaičnih spomenikov starocerkvenoslovanskega kanona.¹⁷ Podatki so bili pridobljeni s pomočjo oblikoslovno in skladenjsko anotiranega korpusa TOROT Treebank (Eckhoff in Berdicevskis 2015), dostopnega preko vmesnika Syntacticus.¹⁸

¹⁶ Na močno konkurenco obeh položajev povedno kažejo tudi variantna branja istega mesta v različnih spomenikih in nekatere napake prepisovalcev. V *Marijanskem* in *Zografskem* evangeliju ter v *Savovi knjigi* Mt. 6:28 je izpričana varianta *i o odeždi čbto se pečete*, v *Assemanijevem* evangeliju pa *i o odeždi čbto pečete se* ‚In za obleko, kaj skrbite?‘ za gr. Καὶ περὶ ἐνδύματος τί μεριμνᾶτε; Nadalje je v *Marijanskem* evangeliju Mk. 5:31 zaimek *se* ponovljen: *čbto se prikosno se mne* za gr. τίς μου ἦψατο, v *Zografskem* evangeliju pa je drugi *se* izpuščen. Tovrstna variantna branja in napake v transmisiji kažejo na to, da sta bila v jezikovni zavesti maternih govorcev oba principa pomembno zastopana in da je včasih prihajalo do negotovosti, kateremu od njiju slediti.

¹⁷ Študija temelji na predpostavki, da so bili vezniki v stari cerkveni slovanščini prvotno ali drugotno naglašeni, kar je z vidika klasičnih indoevropskih jezikov, kot sta stara indijsščina in stara grščina, pričakovano. Teoretično je možno, da v stari cerkveni slovanščini, tako kot v sodobnih slovanskih jezikih, vezniki niso bili več naglašeni, temveč so fungirali kot predslonke. Vendar pa je tudi v tem primeru verjetno, da so v položaju pred naslonko nase prevzeli drugotni naglas, kot je to značilno za predslonke v stari grščini, npr. za veznik εἰ ‚če‘. V odvisnih stavkih torej Wackernaglova stava pomeni položaj neposredno za veznikom.

Podobno velja za nikalnico *ne*, ki se jo ponavadi obravnava kot predslonko (gl. npr. Večerka 1989: 33–38). Verjetno je, da je tudi ta v položaju pred naslonko pridobila drugotni naglas, kot je to značilno za starogrško predslonsko nikalnico οὐ/οὐκ/οὐχ.

Nasprotno, se zvalniška oblika na začetku stavka ne šteje kot prvi člen, saj je zvalnik jedro zvalniškega pastavka, torej stoji kot vzklik izven stavčne prozodije.

¹⁸ Povezava: <https://syntacticus.org>.

	[–naglas]				[+naglas]
	[+Wack.] [–zagl.]	[–Wack.] [+zagl.]	[+Wack.] [+zagl.]	[–Wack.] [–zagl.]	
<i>mi</i>	9	15	29	1	0
<i>ti</i>	21	13	21	0	0
<i>si</i>	1	3	0	0	0
Σ	31	31	50	1	0
<i>mę</i>	27	81	16	12	28
<i>tę</i>	9	42	12	3	9
<i>sę</i>	29	1015	175	0	12
<i>i</i>	37	276	71	1	0
<i>ny</i>	0	5	9	0	3
<i>vy</i>	5	51	8	0	15
Σ	107	1470	291	16	67

Tabela 1: Stava zaimenskih naslonk v *Marijanskem evangeliju*

Študija *Marijanskega evangelija* pokaže, da se dajalniške zaimenske naslonke *mi*, *ti* in *si*¹⁹ 31-krat pojavijo v Wackernaglovem in ne hkrati tudi v zaglagolskem položaju ter prav tako 31-krat v zaglagolskem in ne hkrati tudi v Wackernaglovem položaju. Tožilniške zaimenske naslonke *mę*, *tę*, *sę*, *i*, *ny* in *vy* se 107-krat pojavijo v Wackernaglovem in ne hkrati tudi v zaglagolskem položaju, 1470-krat pa v zaglagolskem in ne hkrati tudi v Wackernaglovem položaju. Če ne štejemo pojavitev, kjer oba položaja sovpadeta,²⁰ ugotovimo, da je pri dajalniških naslonkah Wackernaglov položaj zastopan v 50 % primerov, pri tožilniških pa v 7 % primerov.

V predzadnjem stolpcu tabele 1 so zabeležene pojavitve zaimenskih naslonk v položajih izven Wackernaglovega in zaglagolskega. Pri tem gre za

¹⁹ Primeri, kjer naslonska zaimka *mi* in *ti* nastopata v vlogi neujemalnega prilastka svojilne samostalniške zveze, so bili iz študije izključeni, saj je njuna stava v takšnih primerih vezana zgolj na jedro samostalniške zveze in tej brez izjeme sledi. Prav tako so bili iz študije izključeni primeri, kjer *mi* in *ti* nastopata v vlogi logičnega osebk absolutnega (prostega) dajalnika, saj gre pri njih za posnetek grške slovnične konstrukcije absolutnega (prostega) roditelnika, pri čemer se vselej ohrani tudi besedni red izvirnika.

²⁰ Tj. ko naslonka sledi glagolski obliki, ki stoji na prvem mestu v stavku, kar je najpogostejše v velelnih kontekstih, npr. Mt. 14:18 *prinesete mi je sęmo* 'Prinesite mi jih sem,' za gr. φέρετέ μοι ὧδε αὐτοὺς. Ob upoštevanju obeh principov, ki urejata stavbo naslonk v stavku, pisec besedila (in govorec jezika) v takšnih primerih z dilemo ni bil soočen.

redke in statistično zanemarljive primere, kjer zaimenska naslonka stoji v položaju pred glagolom, na katerega je skladenjsko vezana, vendar pa ta položaj ni za prvo naglasnico v stavku.²¹

2.3 Vmesni sklep

Iz zgornjih dveh razdelkov lahko zaključimo, da naslonke skupine (1) v Wackernaglovem položaju stojijo (skoraj) brezizjemno, naslonke skupin (2) in (3) pa le v manjšini vseh pojavitev. Ta dihotomija med skupino (1) na eni ter skupinama (2) in (3) na drugi strani je razumljiva že z upoštevanjem sinhrone funkcijske razlike med stavčnimi naslonkami na eni in zaimenskimi naslonkami na drugi strani. Prve so vsebinsko vezane na stavek kot celoto, saj temu opredeljujejo pomen (vprašalnost oz. protivnost oz. pojasnjevalnost), druge pa so vsebinsko vezane zgolj na glagolsko dejanje, v slovničnem smislu pa kot stavčni argument (premi oz. nepremi predmet) na predikat.

Dihotomija med skupinama (2) na eni in (3) na drugi strani pa je zgolj s sinhronega vidika nerazložljiva. Iz študije *Marijanskega evangelija* sledi, da kratke dajalniške oblike približno 7-krat pogosteje stojijo v Wackernaglovem položaju kot kratke tožilniške oblike. Ta dihotomija se ne da zadovoljivo pojasniti z razliko v slovnični funkciji posameznih naslonk znotraj stavka, saj tako ene kot druge opravljajo funkcijo stavčnega predmeta. Smiselneje je razlago iskati v kronologiji njihovega nastanka, pri čemer se kot ključno zastavlja vprašanje, kdaj so posamezne oblike izgubile lastni naglas in začele nastopati kot naslonke. Dajalniške oblike *mi*, *ti* in *si* ter stavčne naslonke *li*, *že* in *bo* so kot naslonke podedovane iz prajezika, kjer so bile podvržene delovanju Wackernaglovega pravila. Tožilniške oblike *mę*, *tę*, *sę*, *i*, *ny* in *vy* pa so stare naglašene tožilniške oblike, ki so začele prevzemati funkcijo naslonskih oblik šele v času razvoja slovanske pismenosti s splošno-slovanskim prodiranjem roditeljskih oblik *mene*, *tebe*, *sebe*, *jego*, *nasъ* in *vasъ* v tožilnik, tako da se je vzpostavilo razmerje *mene* : *mę*, *tebe* : *tę*, *sebe* : *sę*, *jego* : *i*, *nasъ* : *ny* in *vasъ* : *vy*, pri čemer je prva oblika v paru naglašena, druga pa nenaglašena (Babič 2014: 116). Tako stanje se je najverjetneje vzpostavilo po analogiji z dajalnikom, kjer je razmerje *mъnѣ* : *mi*, *tebѣ* : *ti*, *sebѣ* : *si*, pri čemer je prva oblika v paru naglašena, druga pa nenaglašena,

²¹ Prim. npr. Jn 17:8, 21, 23, 25 *ěko ty mę posla* 'da si me ti poslal' za gr. ὅτι σὺ με ἀπέστειλες, kjer odklonu od običajnega besednega reda botruje stavčni poudarek na zaimku *ty*. Ta je prisoten že v grškem izvirniku in je v prevodu zgolj ohranjen.

v staro cerkveno slovanščino že podedovano, na kar kaže tudi popolna odsotnost naglašenosti pri kratkih oblikah (prim. zadnji stolpec tabele 1). Na izvorno naglašenost oblik *mę*, *tę*, *sę*, *i*, *ny* in *vy* pa lahko sklepamo tudi na podlagi starocerkvenoslovanskega gradiva, ki kaže, da so te oblike v času nastanka prevodov (9. stoletje) lahko bile tudi naglašene, npr.:

Jn. 16:9 ZMAS *ne věrujotъ vъ mę* ‚ne verjujejo v mene‘ za gr. οὐ πιστεύουσιν εἰς ἐμέ, in celo v položaju na začetku stavka, npr. Mt. 10:40 ZMA *īže vy primetъ mę priemletъ*, toda *S priemlei vasъ mene priemletъ* ‚kdor sprejme vas, sprejme mene‘ za gr. ὁ δεχόμενος ὑμᾶς ἐμὲ δέχεται.²²

Izvorna naglašenost kratkih tožilniških oblik osebnega in povratnega osebnega zaimka lahko torej pojasni razliko v načinu vključevanja teh oblik v stavčno prozodijo v primerjavi s kratkimi dajalniškimi oblikami. Ker v historičnem obdobju stare cerkvene slovanščine Wackernaglov zakon ni več deloval, tudi te oblike, potem ko so izgubile naglas, niso bile več zavezane stavi za prvo naglasnico v stavku, temveč so se priključile na stavčni člen, na katerega so bile vsebinsko najbolj tesno vezane – na povedek. Pri tem je pomembno vlogo gotovo odigral povratni osebni zaimek *sę*, ki je začel nastopati zlasti v okviru povratnih glagolov in je skupaj s pripadno glagolsko obliko tvoril morfološko enoto. Tako je lahko zaglagolska stava zaimka *sę* kot člena glagolske oblike dodatno vplivala na stavo oblik *mę*, *tę*, *i*, *ny* in *vy*.

Ob vsem tem pa se zastavlja vprašanje, zakaj je pri kratkih dajalniških oblikah, pri katerih je Wackernaglova stava podedovana iz indoevropskega prajezika, le-ta prisotna zgolj v 50 % pojavitev v *Marijanskem evangeliju*. To »kršitev« Wackernaglovega pravila lahko razložimo z analogijo, saj je funkcijska prekrivnost dajalniških in tožilniških oblik (stavčni predmet) gotovo omogočala analoško prehajanje tožilniških oblik v Wackernaglov in dajalniških oblik v zaglagolski položaj. Vrh tega je podrobnejša analiza gradiva iz *Marijanskega evangelija* poleg že omenjenih dveh (starost naslonke in analogija) razkrila še morebitni tretji princip, ki je urejal stavo zaimenskih naslonk v stari cerkveni slovanščini.

²² Študija *Marijanskega evangelija* je pokazala, da so naslonke *mę*, *tę*, *sę*, *i*, *ny* in *vy* v 67 oz. 3 % od vseh 1951 pojavitev naglašene (prim. zadnji stolpec tabele 1).

Kot kaže gradivo, je izbira med obema položajema odvisna tudi od strukture stavka: Wackernaglova stava je pogostejša v okviru odvisnega in vprašalnega stavka, torej stavka, ki ga uvaja veznik ali vprašalnica. Od vseh 138 pojavitev kratkih dajalniških in tožilniških oblik osebnega in povratnega osebnega zaimka v Wackernaglovem in ne hkrati v zaglagolskem položaju, jih 105 oz. 76 % nastopa v stavku, ki ga uvaja veznik ali vprašalnica; v nasprotju z zgolj 240 oz. 16 % od 1501 pojavitve v zaglagolskem in ne hkrati v Wackernaglovem položaju.²³ Vse kaže tudi, da se takšna distribucija ne da v celoti pojasniti s posnemanjem besednega reda izvirnika; odstopanje od grškega besednega reda v starocerkvenoslovanskem prevodu *Evangelijev* se sicer pojavlja zgolj izjemoma, ko pa vendarle nastopi, gre v mnogih primerih prav za stavo zaimenskih naslonk.²⁴

2.4 Pomožnik *byti*

Osebnne oblike glagola *byti* so šele v praslovanščini poleg kopulativne začele opravljati funkcijo pomožnega glagola in so se kot take razvijale ločeno od oblik polnopomenskega glagola (Večerka 1989: 42). Ker so oblike v funkciji pomožnega glagola že po naravi tesno vezane na glagolsko obliko, s katero tvorijo morfološko enoto, pričakujemo, da se bo po tem ravnala tudi njihova stavčna stava. Vendar pa ne izkazujejo vse oblike pomožnika *byti* enake stave: po korpusni študiji R. Večerke sedanjiške oblike povednega naklona pomožnika *byti* kot člena sestavljenega preteklega časa (4a)

²³ Ker študija zajema zgolj enega od starocerkvenoslovanskih kanoničnih spomenikov, ima nujno zgolj vzorčno veljavo. Študija besednega reda naslonk v odvisnosti od stavčne strukture, ki bi zajela celoten starocerkvenoslovanski kanon, tako ostaja deziderat.

²⁴ Prim. Mk. 14:55, 15:15, 15:47 M, Lk. 2:21, 16:27, 20:20, 22:2, 23:26, 24:20 M, Jn. 5:15, 9:8, 10:31, 12:4, 13:2, 18:2, 18:5, 19:6, 19:16, 19:41 M itd. Za primerjavo besednega reda v starocerkvenoslovanskem prevodu z besednim redom grškega besedila, prim. TOROT-ovo orodje za skladenjsko analizo starocerkvenoslovanskega besedila z direktno primerjavo z ustreznim grškim mestom, dostopno preko vmesnika Syntacticus na spletnem naslovu https://syntacticus.org/aligned_source/proiel:20180408:marianus. Prim. tudi študijo besednega reda v *Marijanskem evangeliju* v primerjavi z grškim izvirnikom v Eckhoff (2018).

v 81 % vseh pojavitev stojijo v zaglagolskem položaju.²⁵ Medtem ko je zaglagolski položaj standarden v trdilnih glavnih stavkih, v zanikanih in odvisnih stavkih prevladuje Wackernaglov položaj (Večerka 1989: 52), npr.:

Lk. 7:43 ZMAS *онъ же рече ему. правъ сѡдѣлъ еси* ,On pa mu je rekel: „Prav si presodil“ za gr. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ: Ὁρθῶς ἐκρίνας; vendar Lk. 19:8 ZMA *i ašte esmъ kogo čimъ obiděľъ. vъzvraštъ četvoricejъ* ,in če sem koga v čem prevaral, mu povrnem četverno‘ za gr. καὶ εἰ τινός τι ἐσυκοφάντησα, ἀποδίδωμι τετραπλοῦν; in Lk 8:52 ZMAS *něstъ umrěla děvica*²⁶ ,ni umrla (devica)‘ za gr. <οὐ γὰρ> ἀπέθανεν (*ἡ πάρθενος).

Nasprotno pa oblike funkcionalnega pogojnika glagola *byti* kot člena sestavljenega pogojnika (4b) pogostejše stojijo v Wackernaglovem položaju, kot kažejo rezultati študije *Marijanskega evangelija*, predstavljeni v tabeli 2,²⁷ npr.:

Jn. 4:10 ZMA *ašte bi věděla darъ b(o)žii /.../ ty bi prosila u nego i dalъ ti bi vodъ živъ* 'če bi poznala božji dar /.../, bi ga ti prosila in dal bi ti žive vode' za gr. Εἰ ἴδεις τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ, /.../ σὺ ἂν ἴτησας αὐτὸν καὶ ἔδωκεν ἂν σοι ὕδωρ ζῶν; redkeje Jn. 8:39 Z *ašte čęda avraaml'ě byste byli. děla avraaml'ě tvorili byste (biste MA)* ,Če bi bili Abrahamovi otroci, bi opravljali Abrahamova dela' za gr. Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἐστε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε; Lk. 9:46 ZM *kъto ixъ vēštii bi bylъ* ,kdo izmed njih bi bil (naj)večji'²⁸ za gr.

²⁵ V korpusno študijo R. Večerke so bili vključeni naslednji kanonični spomeniki: *Sinajski psalter* (zaglagolski položaj izkazuje 97 % pojavitev), *Sinajski evhologij* (80 %), *Clozev/Cločev zbornik* (77 %), *Supraseljski zbornik* ter kanonični rokopisi evangelijev (71 %). Od najstarejših spomenikov v tem pogledu pomembno odstopajo samo *Kijevski listki*, v katerih zaglagolski položaj izkazuje zgolj 23 % primerov, vendar pa je ta podatek ob vseh skupaj dvanajstih pojavitvah le pogojno statistično relevanten. (Večerka 1989: 52.)

²⁶ Skrčena nikalna oblika *něstъ* (< *ne jestъ) je bila najverjetneje naglašena.

²⁷ Sedanjiske oblike povednega naklona pomožnika *byti* kot člena sestavljenega preteklega časa je v svojo statistično študijo celotnega starocerkvenoslovanskega korpusa vključil že R. Večerka (1989: 52), prim. zgoraj. Na tem mestu torej navajam podatke samo za oblike funkcionalnega pogojnika, ki jih omenjena študija ni zajela.

²⁸ Spričo bližine starocerkvenoslovanski verziji se v tem primeru slovenski prevod izjemoma razlikuje od verzije v SSP.

τίς ἂν εἴη μείζων αὐτῶν. Besedni red pa variira tudi med rokopisi: Lk. 10:13 *Z ēko ašte vŕ tyrě i sidoně sily **bišę** byly* (M ***bišę** sily byly*) ‘če bi se v Tiru in Sidonu zgodila mogočna dela (dob. moči, sile)’ za gr. ὅτι εἰ ἐν Τύρῳ καὶ Σιδῶνι ἐγενήθησαν αἱ δυνάμεις (Večerka 1989: 52–55).

	[+Wack.] [–zagl.]	[–Wack.] [+zagl.]	[+Wack.] [+zagl.]	[–Wack.] [–zagl.]
<i>bimъ/bixъ, bi/by, bimъ/ bixomъ, biste, bq/biše, bive/bixově, bista, biste</i>	64	11	9	9

Tabela 2: Stava pomožnika *byti* pri oblikah sestavljenega pogojnika v *Marijanskem evangeliju*

Študija *Marijanskega evangelija* je pokazala, da se oblike funkcionalnega pogojnika glagola *byti* kot člena sestavljenega pogojnika 64-krat pojavijo v Wackernaglovem in ne hkrati tudi v zaglagolskem položaju, 11-krat v zaglagolskem in ne hkrati tudi v Wackernaglovem položaju ter 9-krat v položaju, ki ni niti Wackernaglov niti zaglagolski, pri čemer gre v vseh primerih za predglagolski položaj. Slednje predstavlja anomalijo, ki se jo da v 5 od skupno 9 primerov pojasniti z vplivom besednega reda v grški predlogi. Očitno je namreč, da se stava funkcionalnega pogojnika glagola *byti* pogosto ravna po stavi grškega členka ἄν, ki je značilen za pogojne stavke, gl. npr. zgornji primer Jn. 4:10, kjer stesl. *ty **bi** prosila* ustreza gr. σὺ ἄν ἤτησας, stesl. *i dalb ti **bi*** pa gr. καὶ ἔδωκεν ἄν σοι.

Na podlagi zgornjih podatkov ugotovimo, da je zaglagolski položaj značilen za 12 % pojavitev oblik funkcionalnega pogojnika glagola *byti* kot člena opisnega pogojnika. S tem je slika ravno nasprotna kot pri oblikah sestavljenega preteklega časa, kjer zaglagolski položaj prevladuje z 81 % vseh pojavitev. Če je bilo pri zaimenskih naslonkah razliko v stavi dajalniških in tožilniških oblik moč pojasniti s pomočjo kronologije, se zdi to v primeru pomožnika *byti* manj prepričljivo. Čeprav je možno, da sta opisni preteklik in pogojnik kot kategoriji nastali z nekoliko časovnega zamika, sta oba vendarle praslovanskega datuma, saj ju poznajo vsi slovanski jeziki. Malo verjetno je, da bi opisni pogojnik nastal še v času delovanja Wackernaglovega zakona, opisni preteklik pa v času, ko

ta ni več deloval. Obetavneje se zdi vzrok za to stanje iskati v stavčni strukturi. Že pri zaimenskih naslonkah smo opazili, da je njihova stava odvisna ne samo od njihove starosti, temveč tudi od strukture stavka, v katerem nastopajo. Podobno velja tudi za oblike pomožnika *byti* kot člena sestavljenega preteklika: po opažanju R. Večerke je sicer manjšinsko zastopana Wackernaglova stava posebej pogosta v nikalnih glavnih in v odvisnih stavkih (Večerka 1989: 52).²⁹ Tudi glede oblik glagola *byti* kot člena opisnega pogojnika študija *Marijanskega evangelija* pokaže, da je od 64 pojavitev v Wackernaglovem položaju 58 oz. 91 % pojavitev v nikalnem ali vprašalnem glavnem stavku ali v odvisnem stavku. Zdi se torej, da je tako pri opisnem pretekliku kot pri opisnem pogojniku v neodvisnih trdilnih stavkih obstajala težnja, da pomožnik stopi v zaglagolski, v stavkih, uvedenih z nikalnico, vprašalnico ali veznikom, pa v Wackernaglov položaj.³⁰

Če torej predpostavimo, da je besedni red glagolskih naslonk skupin (4a) in (4b) poleg njihove starosti urejal še princip, vezan na strukturo stavka, v katerem nastopajo, potem je mogoče vsaj deloma pojasniti razliko v pogostnosti Wackernaglove stave pri opisnem pretekliku na eni in opisnem pogojniku na drugi strani. Ker slednji zaradi svoje narave v odvisnem stavku nastopa pogostejše kot opisni preteklik, je razumljivo, da je pri njem Wackernaglov položaj pogostejši kot pri opisnem pretekliku.

3 Besedni red naslonk znotraj naslonskega niza

Z upoštevanjem ugotovitev iz predhodnega razdelka se da razumeti tudi besedni red brezglasnic v okviru naslonskega niza. V splošnem velja pravilo, da naslonke, ki so v večji meri vezane na Wackernaglov zakon, stojijo v nizu bolj levo. Konkretno to pomeni, da stavčnim naslonkam skupine (1) v nizu sledijo naslonke skupin (4b), (2) in (3), tem pa naslonke

²⁹ R. Večerka za to opažanje statističnih podatkov ne navaja.

³⁰ Willis (2000: 330) opozori celo na razliko v pogostnosti Wackernaglove stave glede na to, ali odvisni stavek uvaja pogojni veznik ali veznik *da*. Raziskovanje te semantične dimenzije principov, ki urejajo stavo naslonskih oblik glagola *byti*, terja nadaljnjo pozornost.

skupine (4a), morebitna postpozicija pa se zvrsti šele za celotnim nizom, ki jo ločuje od pripadajoče samostalniške besedne zveze, npr.:³¹

Jn 9:10 ZMA *gla(gol)axq že emu kako ti se otvrēste oči*, 'Rekli so mu tedaj: „Kako so se ti torej oči odprle?“' za gr. Ἐλεγον οὖν αὐτῷ πῶς οὖν ἐνεώχθησάν σου οἱ ὀφθαλμοί; Lk. 14:14 *vъzdastъ bo ti se*, 'povrnjeno ti bo namreč' za gr. ἀνταποδοθήσεται γάρ σοι;³² Ps 44 (43), 8 SIN *sъpaslъ bo ny esi otъ sъtožajōštixъ namъ*, 'rešil si nas pred našimi nasprotniki' za gr. ἔσωσας γὰρ ἡμᾶς ἐκ τῶν θλιβόντων ἡμᾶς; Mt. 15:5 ZM *otъ mene polъzevalъ se jesi*, 'od mene si imel korist' za gr. ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῆς (Večerka 1989: 57–61).

Izjeme k temu pravilu zadevajo skoraj izključno naslonske oblike funkcionalnega pogojnika glagola *byti*, ki pogosto stojijo na prvem mestu v nizu, v primeru da stavek uvaža pogojni veznik *a* 'če' ali *ašte* 'če', npr.:

Mk. 14:21 ZM *dobro bi emu bylo ašte ne bi rodilъ se čl(o)věkotъ*, 'Bolje (dob. dobro) bi bilo za tega človeka, da se ne bi rodil' za gr. καλὸν αὐτῷ εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος; Jn. 19:11 ZMA *ne imaši oblasti na tъnъ nikoježe. ašte ne bi (S by) ti dano sъ vyše*, 'Nobene oblasti bi ne imel nad menoj, če bi ti ne bilo dano od zgoraj' za gr. Οὐκ εἶχες ἐξουσίαν κατ' ἐμοῦ οὐδεμίαν, εἰ μὴ ἦν δεδομένον σοι ἄνωθεν. SU 303, 12–13 *a by bo ne molilъ se ne by vъstavilъ mъrtvaago*, 'če ne bi prosil, ne bi dvignil mrtvega' za gr. εἰ μὴ γὰρ προσήύξατο (Večerka 1989: 58–63).³³

Če v naslonskem nizu nastopa več kot ena stavčna naslonka, velja pravilo, da veznik *bo* sledi členkoma *li* in *že*, medtem ko zaporedje med slednjima variira, npr.:

³¹ Ujemanje stare cerkvene slovanščine s staro grščino v položaju stavčnih naslonk pred zaimenskimi v naslonskem nizu, utegne kazati na arhaizem. V stari grščini imajo členek *δέ* ter veznika *τε* in *κε* v naslonskem nizu prednost pred zaimenskimi naslonkami *μοι*, *σοι* itd. (Wackernagel 1892: 333–377.)

³² V starocerkvenoslovanskem kanonu se zaporedja *proklitika* + *bo/že/li*, npr. *i bo*, *i že*, *i li*, *ne bo*, *ne že*, *da že*, *to li*, pojavljajo izjemoma, najverjetneje v izogib sovpadu z že uveljavljenimi leksemi *iže*, *ili*, *nebo(nъ)*, *ibo*, *neže(li)*, *daže*, *toli*, *tože* itd. (Večerka 1989: 45–46.)

³³ Zadnji primer kaže na to, da je bila zveza *a by/bi že* na poti leksikalizacije in se je uveljavljala kot sestavljeni pogojni veznik za tvorbo irealnih stavkov.

SU 395, 27–28 *sica že bo i u nasъ slovesy xuda i ugotovъjena trapeza* ,tako je namreč tudi pri nas z redkimi besedami pripravljena miza‘ za gr. τοιαύτη γὰρ καὶ παρ’ ἡμῖν λόγων μετρία ἡτοιμάσται τράπεζα; Mk. 9:50 ZM *ašte li že solъ neslana bōdetъ. o čem jo osolite* ‘Če pa sol postane neslana, s čim jo boste popravili?’ za gr. εἰν δὲ τὸ ἄλας ἄναλον γένηται, ἐν τίνι αὐτῷ ἁρτύσετε (Večerka 1989: 58.)

Kot posebnost v okviru naslonskih nizov velja omeniti, da se lahko vane izjemoma vključita tudi sicer naglašeni imenovalniški obliki osebnega zaimka za drugo osebo ednine in dvojine *vy* ,vi‘ in *va* ,vidva‘, kot kaže primer Mt 28:5 MZS *ne boita vy se* (A *ne boita se vy*) ,Ne bojta se!’ za gr. μὴ φοβεῖσθε ὑμεῖς.

Kot sinteza zgornjih odstavkov o stavi posameznih naslonskih oblik znotraj naslonskega niza naj služi tabela 3.

(4b)	(1)		(4b)	(2)	(3)	(4a)
	<i>li, že</i>	<i>bo</i>	<i>byti</i> (pog.) <i>vy, va</i> (im.)	<i>mi, ti, si</i>	<i>mę, tę, sę, i,</i> <i>ny, vy</i>	<i>byti</i> (pret.)
<i>a + byti</i> (pog.)	<i>li, že</i>	<i>bo</i>	<i>vy, va</i> (im.)	<i>mi, ti, si</i>	<i>mę, tę, sę, i,</i> <i>ny, vy</i>	<i>byti</i> (pret.)

Tabela 3: Besedni red naslonk znotraj niza, sinteza

4 Sklep

Kot povzetek ugotovitev razdelkov 2 in 3 lahko zapišemo naslednje. Z opisnega vidika sta stavo naslonk v stari cerkveni slovanščini v splošnem urejala dva principa, v posameznem pa je prihajalo tudi do stave po analogiji ali do vpliva besednega reda grške predloge. Prvi princip je vezan na starost posamezne oblike kot breznaglasnice. Naslonke, ki so bile v staro cerkveno slovanščino kot breznaglasnice podedovane, praviloma stojijo v Wackernaglovem položaju. Tiste, ki so naglas izgubile v praslovanščini ali v historičnem obdobju stare cerkvene slovanščine, pa praviloma stojijo v zaglagolskem položaju. Kot stranski dejavnik je pri tem potrebno upoštevati tudi delovanje analogije, zlasti med obema skupinama zaimenskih naslonk: dajalniška kratka oblika lahko po analogiji

s tožilniško zavzame zaglagolski položaj, tožilniška pa po analogiji z dajalniško Wackernaglov položaj, vendar pa takšni primeri predstavljajo zgolj manjšino primerov odstopanja od etimološkega principa. Večino odstopanj se da pojasniti z nadrejenim principom, vezanim na strukturo stavka, v katerem naslonka nastopa. V zanikanem in vprašalnem glavnem stavku ter v odvisnem stavku naslonka praviloma stoji neposredno za nikalnico oz. vprašalnico oz. veznikom, četudi gre za mlajšo naslonsko obliko, ki bi po prvem principu sicer morala stati v zaglagolskem položaju. V trdilnem glavnem stavku torej stavo naslonk uravnava etimološki princip in analogija (prim. tudi Vondrák 1928: 570–571), v zanikanem ali vprašalnem glavnem stavku in v odvisnem stavku pa močno prevladuje stava neposredno za nikalnico oz. vprašalnico oz. veznikom.³⁴ Prav ta dva principa urejata tudi stavo naslonk znotraj naslonskega niza. Načelo, da starejše naslonke stojijo v nizu bolj levo, preneha delovati zgolj v okoljih, ki spodbudijo delovanje drugega principa. Vendarle pa primerjava starocerkvenoslovanskega besedila z grškim izvirnikom pokaže, da je nekatera odstopanja od obeh principov mogoče najbolje pojasniti z vplivom besednega reda grške predloge.

Izsledki študije *Marijanskega evangelija* razkrivajo preplet sinhronih in diahronih dejavnikov stave naslonk, vendar pa imajo lahko spričo majhnega korpusa zgolj vzorčno veljavo. Služijo lahko kot izhodišče za nadaljnje raziskave, ki bi zaobjele celotni starocerkvenoslovanski kanon in priskrbele statistično relevantne podatke.

Literatura

- Babič, V. (2014). *Učbenik stare cerkvene slovanščine*. Znanstvena založba Filozofske Fakultete Univerze v Ljubljani.
- Bartholomae, C. (1886). *Arische Forschungen: Zweites Heft*. Max Niemeyer.
- Benacchio, R. (1988). I pronomi clitici nelle lingue slave dell'area Balcanica. V *Europa Orientalis 7. Contributi italiani al X congresso degli slavisti (Sofia, 1988)* (str. 451–469).
- Bergaigne, A. H. J. (1875). Essai sur la construction grammaticale considérée dans son développement historique, en sanskrit, en grec, en latin, dans les langues

³⁴ Pod predpostavko, da so bile vprašalnice in vezniki v stari cerkveni slovanščini še (vsaj drugotno) naglašeni (prim. opombo 19), gre pri tem za Wackernaglovo stavo.

romanes et dans les langues germaniques. *Mémoires de la Société de linguistique de Paris*, 3, 169–186.

Bošković, Ž. (2001). *On the Nature of the Syntax-Phonology Interface: Cliticization and Related Phenomena*. Elsevier.

Delbrück, B. (1878). *Die altindische Wortfolge aus der Çatapathabrāhmaṇa* (Syntaktische Forschungen 3). Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses.

Derksen, R. (2008). *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon* (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series 4). Brill.

Dunkel, G. E. (2014). *Lexikon der indogermanischen Partikeln und Pronominalstämme* (Vol. 2: Lexikon). Universitätsverlag Winter.

Eckhoff, H. M. (2018). Quantifying syntactic influence: Word order, possession and definiteness in Old Church Slavonic and Greek. V B. Hansen, J. Grković-Major in B. Sonnenhauser (ur.), *Diachronic Slavonic Syntax: The Interplay between Internal Development, Language Contact and Metalinguistic Factors* (str. 29–62). De Gruyter Mouton.

Eckhoff, H. M. in Berdicevskis, A. (2015). Linguistics vs. digital editions: The Tromsø Old Russian and OCS Treebank. *Scripta & e-Scripta*, 14–15, 9–25. <https://syntacticus.org>

Franks, S. in King, T. H. (2000). *A Handbook of Slavic Clitics*. Oxford University Press.

Galabov, I. (1950). Zur Frage der bulgarischen Enklitika. *Zeitschrift für slavische Philologie*, 20, 417–438.

Golden, M. (2003). Clitic Placement and Clitic Climbing in Slovenian. *Sprachtypologie und Universalienforschung*, 56, 208–233.

Golden, M. in Milojević Sheppard, M. (2000). *Slovenian Pronominal Clitics*. V F. Beukema in M. den Dikken (ur.), *Clitic phenomena in European languages* (str. 191–208). John Benjamins.

Jakobson, R. O. (1935). Les Enclitiques Slaves. V *Atti del Congresso di Linguistica tenuto in Roma il 19-26 Settembre 1933* (str. 384–390). Tipografia Enrico Ariani.

Kuryłowicz, J. (1958). Remarks on Ivanov 1958. V *Proceedings of the 8th International Congress of Linguists (Oslo, 1957)* (str. 613). Oslo University Press.

Liddell, H. idr. (1996). *A Greek-English Lexicon*. Clarendon Press.

Meyer, K. H. (1935). *Altkirchenslavisch-griechisches Wörterbuch des Codex Suprasliensis*. Verlag J. J. Augustin.

Migdalsky, K. (2009). On Two Types of Wackernagel Cliticization in Slavic. V J. Reich idr. (ur.), *Formal Approaches to Slavic Linguistics: The Yale Meeting 2008* (str. 147–162). Michigan Slavic Publications.

Murko, M. (1891). Enklitike v slovenščini. Oblikoslovje in skladnja. V A. Bartel (ur.), *Letopis Matice Slovenske za leto 1891* (str. 1–65). Matica Slovenska.

- Pancheva, R. (2004). Balkan Possessive Clitics: The Problem of Case and Category. V O. M. Tomić (ur.), *Balkan Syntax and Semantics* (175–219). John Benjamins.
- Pancheva, R. (2005). The Rise and Fall of Second-Position Clitics. *Natural Language and Linguistic Theory*, 23, 103–167.
- Progovac, L. (1996). Clitics in Serbian/Croatian: Comp as the Second Position. V A. Halpern in A. Zwicky (ur.), *Approaching Second: Second Position Clitics and Related Phenomena* (str. 411–428). CSLI Publications.
- Radanović-Kocić, V. (1988). *The Grammar of Serbo-Croatian Clitics: A Synchronic and Diachronic Perspective* [Doktorska disertacija]. University of Illinois.
- Rath, A. (2019). Anmerkungen zur slowenischen Klitikakette (naslonski niz). *Slovenski jezik/Slovene Linguistic Studies*, 12, 95–112.
- Repanšek, L. (2025). Wackernaglova stava naslonk v praindoevropsčini. *Jezik in slovstvo*, 70(4), 15–41. <https://doi.org/10.4312/jis.70.4.15-41>
- Snoj, M. (2016). *Slovenski etimološki slovar* (Tretja izdaja). Založba ZRC, ZRC SAZU. www.fran.si
- Svetopisemska družba Slovenije. (2000). *Sveto pismo stare in nove zaveze: Slovenski standardni prevod (SSP)*. Svetopisemska družba Slovenije. <https://www.biblija.net/biblija.cgi?Bible=Bible&l=sl>
- Škrabec, S. (1895). Nekoliko slovenske slovnice za pokušnjo. §22 O breznaglasnicah. *Cvetje z vertov sv. Frančiška*, 14(3–5). [Tisk na platnicah.]
- Tomić, O. M. (1996). The Balkan Slavic Clausal Clitics. *Natural Language and Linguistic Theory*, 14, 811–872.
- Toporišič, J. (1982). *Nova slovenska skladnja*. DZS.
- Toporišič, J. (2000). *Slovenska slovnica*. Obzorja.
- Trávniček, F. (1926). Příspěvky k českému hláskosloví. *Spisy Filosofické fakulty Masarykovy university v Brně*, 16.
- Večerka, R. (1989). *Altkirchenslavische (Altbulgarische) Syntax. I. Die lineare Satzorganisation* (Monumenta Linguae Slaviae Dialecti Veteris, 17). Weiher.
- Vondrák, W. (1928). *Vergleichende Slavische Grammatik 2: Formenlehre und Syntax*. Vandenhoeck&Ruprecht.
- Wackernagel, J. (1892). Über ein Gesetz der indogermanischen Wortstellung. *Indogermanische Forschungen*, 1, 333–434.
- Watkins, C. (1964). Preliminaries to the Reconstruction of Indo-European Sentence Structure. V *Proceedings of the 9th International Congress of Linguists (Cambridge, MA 1964)* (str. 1035–1045). Mouton.
- Willis, D. (2000). Verb Movement in Slavonic Conditionals. V A. Warner (ur.), *Diachronic Syntax: Models and mechanisms* (str. 322–348). Oxford University Press.

Зализняк, А. А. (2008). *Древнерусские энклитики. Языки славянских культур.*
[Zaliznjak, A. A. (2008). *Drevnerusskie ènklitiki. Jazyki slavjanskih kul'tur.*]

Трубачев, О. idr. (1974–2022). *Этимологический словарь славянских языков.*
Наука.

[Trubačev, O. idr. (1974–2022). *Etimologičeskiy slovar' slavjanskih jazykov.*
Nauka.]

Хабургаев, Г. А. (1974). *Старославянский язык.* Просвещение.

[Haburgaev, G. A. (1974). *Staroslavjanskiy jazyk.* Prosveščenie.]